

Hogyan kerülhet egymás mellé Friedrich Nietzsche, az Államvédelmi Hivatal, José Calderón és Eugene Ionesco, hogyan lehet egyszerre egy szövegegyüttes irodalmi leltár, intertextuális hálózat, személyes emlékezőgyakorlat és fikciós labirintus? *A sóbálvány*ezekre a kérdésekre adhatválasztegy kiváló olvasmányélmény formájában, amelynek kimunkáltsága és intellektualitása mellett szórakoztató jellege sem elhanyagolható tulajdonsága.

Halmi Annamária 85

KAPASZKODNI MINDEN FOGANTYÚBA

Takács Zsuzsa: *A sóbálvány*

Takács Zsuzsa legújabb novellagyűjteménye a szerző 2016-ban, az *Élet és Irodalom* hasábjain megjelentetett tárcanovelláit tartalmazza. A szövegek szerteágazó, rétegzett világa, ha úgy tetszik, útvesztője különböző síkok és szférák között vezeti olvasóját. Ahogyan Takács Zsuzsa eddigi pályáján, *A sóbálvány*ban is kiemelt szerep jut a hagyománynak, az irodalmi előképeknek, a különféle intertextusoknak. A novellaválogatás egyfajta folytonos dialógusba lép különböző „dimenziókkal”: más szerzőkkel, irodalmi szövegekkel, történelmi horizontokkal, geográfiai helyekkel – ennek köszönhetően egyfajta folytonos dinamizmus jellemzi. A megidézett filozófusok, írók nem csak előképek formájában vannak jelen a szövegekben, hanem műveik és munkásságuk is szerepet játszik az egyes írások lehetséges olvasatában, értelmezésében.

Részint a történelmi múlt által ihletetemberközeliés szubjektív élethelyzetek és az irodalmi szövegek és szerzők tere által megidézett fikcionális háló közötti hullámzás adja *A sóbálvány*novelláinak eredetiségét és vonzerejét, amelyek ugyanannyira építenek a kollektív (társadalmi) emlékezet erejére, mint az olvasó feltételezett irodalmi-filozófiai műveltségére és felkészültségére. Ugyanannyira fontos vonatkozási pont a fekete Pobjeda, mint Thomas Mann Cipollája, vagy az iróniától sem mentes felhanggal megidézett nietzschei háttér. Arra is érdemes felhívni a figyelmet azonban, hogy a (néhol talán az olvasóra nyomásként nehezedő) különösen gazdag utalásrendszer mellett a szövegek éppen a tény- és valóságosság határait mozgatják ki, átjárókat teremtve realitás és szürrealitás, ébrenlét és álom, tapasztalat és fantázia között. Hogy mindez alapvető tulajdonsága a kötetnek, azt jól jelzi, hogy csaknem valamennyi novellában megtalálható valamilyen formában az álom, az álmodás jelensége, amelynek segítségével könnyűszerrel lebonthatók a tapasztalati világ szabályai, és egyúttal a lineáris, úgymond logikus történetvezetés is. Ez egyébként a kellően elmélyült befogadás esetén olyasfajta játékos olvasásélményhez is vezethet, amikor is a kötetben

egyre beljebb haladva, a szövegek építkezésének módját és ritmusát egyre inkább kiismerve szinte várjuk, hogy felvilágosítson bennünket az elbeszélő: újra egy álomleírást, álomjelenetet olvasunk.

86 Visszatérve a gyűjtemény sajátos fikciós eljárásaihoz: az irodalomhoz fűződő viszonya, a reális és irreális-szürreális síkjainak folyamatos egymásra írása, az olyan dimenziók „mobilizálása”, mint a tér, az idő, vagy maga a narrátori identitás, Takács Zsuzsa kötetét valamelyest a borges-i szövegvilággal teszi rokoníthatóvá, még ha egyúttal attól jelentősen különbözik is. Ezmeg is jelenik egy szószerinti idézet révén a *Szerelemgyümölcs* című novellában, amely *A tükör és a maszk* szövegéből idéz. És mintegy borges-i módon egyszerre vagyunk tehát napjaink jelenében, az 1950-es években, a (puha) szocializmus Magyarországon, az első világháború előtt – Havannában, Rómában, vagy a mediterrán Kanadában. Az idő visszafelé jár (*Szerelemgyümölcs*), az életkor és idő relatív (*Az eltévedt zsoké*), síkok és terek egymásba mosódnak, a holtak élökként térnek vissza (*Kihalni esélyes I-II.*, *A sóbálvány*).

A kimozgatás, kilépés, elmosás gesztusait erősíti például *Az eltévedt zsoké* hősné retorikus kérdésére választ adó nagybetűs Hang, vagy a *Takarítóm távozása után*ban olvasható narrátori kiszólás („jegyzem meg a feszültség fokozása céljából”). Bár az egyébként kifejezetten olvasmányos, sodró lendületű szövegek lüktetését és sajátos mozgását a szerzői beavatkozásnak és jelenlétnek az ilyen jelzései kissé megtörik, mégis hozzáadnak a novelláskötet élő jellegéhez, élő alatt értve itt a szövegeknek azt a természetét, nyelvi megalkotottságát, amellyel azt az érzetet kelti az olvasóban, hogy azok a befogadás során is folyton alakulóban, megírás közben vannak, rögzítettségük kevés vagy úgymond instabil.

A sóbálvány erényei közül fontos kiemelni a humor és az ironia iránti fogékonyságát, az ezekkel való finom és mértékletes bánásmódját: ennek szemléltetéséhez elég csak például a sorban a harmadik novella, *A Nagy Világszínház*, „interlingvális” játékát felidézni. „Hogy rezzenetlen arccal előadott tréfáját, mely szerint a spanyol alapszava a tókehal, azaz a *besugo* (»pikáns paprikaszószban vagy bazsalikomos mártással nyakon öntve«), komolyan vette-e bármelyikük, ki tudja.” De ide sorolható például a meglepetés erejével ható, a szó legszorosabb értelmében véve a popkultúra színteréhez tartozó „Batman-kánon” (a szövegben *Denevérember*) megidézése is, vagy a *Szemfülész II.* „elefántkórban szenvedő főnövére”, aki már csak a névazonosság miatt is a *Kérem a következőt!* című mesefilmből ismert Ursulára emlékeztethet bennünket. Hasonló mozzanat természetesen az elbeszélő általönmaga és Naomi Campbell között felállított párhuzam: „valóságos Naomi Campbell, a Vogue divatmagazin első fekete címlapfotója (méretei: 86-61-86).” Emellett a kötetből a groteszk sem idegen, sőt, legerősebb pillanatai közül jó néhány él ennek eszközével. (Remek példája a *Kihalni esélyes I-II.*)

Széles és gazdag tehát az az irodalmi és kulturális kánon, amelyből *A sóbálvány* szövegei táplálkoznak, és amelynek a felfedezéséhez komoly műveltségre és előolvasottságra van szükség. Azazhogy lenne, ha a kötet nem tenné meg olvasóinak azt az igen nagy szívességet, hogy a novellákat követően különálló jegyzékben sorolja fel az egyes idézetek, más vendégszövegek és utalások forrásait. Persze ettől függetlenül a felfedezés és a felismerés élménye megmarad, amennyiben a könyvet szigorú értelemben véve lineárisan olvassuk, és nem rontjuk el idejekorán a „játékot” a magunk számára. Természetesen elkerülhetetlen a pozicionálás szándékát megemlíteni – az utalások mutatják, hogy milyen hagyományok, gondolatkörök, akár ars poeticák keresztmetszetében érdemes olvasnunk a kötetet, de legalábbis felmutatnak bizonyos irányokat, amelyek mentén elindulhatunk. Emellett úgy gondolom, hogy *A sóbálvány* irodalmi panteonja egyfajta felhívás is arra, hogy a gyűjtemény hőiséhez (amennyiben van egy bizonyos, egységes, behatárolható hőse) hasonlóan merüljünk el a szerzők és a szövegek több ezer évnyi labirintusában. Az irodalmiság, a „könyvesség” talán legmegragadóbb pillanata a kötetben *A könyvek felszámolása* című szöveg, amely konkrét és átvitt értelemben véve is irodalmi leltár, számvetés. (Ne feledjük azt sem, hogy a *York napsütésében* III. Richárd alakja válik a tanulságot megszólaltató szereplővé.)

Bármennyire is hangsúlyoztam a fentiekben *A sóbálvány*nak a reálishoz, ha úgy tetszik, a referenciálishoz fűződő dinamikus viszonyát, nem lehet figyelmen kívül hagyni a számos, Takács Zsuzsához mint biográfiai személyhez kötődő leírást sem. A megvalósulatlan orvosi pálya, a Havannában töltött időszak, a spanyol nyelv folyamatos kitüntetett szerepe, a kollégák és tanítványok megidézése számos más momentum mellett az életrajzi vonatkozások fontosságát erősítik. Mindez a címadó és egyben kötetzáró novellában, *A sóbálványban* valamelyest összegződik, ahol a szöveg nemcsak életrajziségára, de önmagára – mint irodalmi szövegre és mint gyűjteményre – is reflektál. „Azután mélyen meghajol fő- és mellékszereplői előtt, bocsánatot kér és megbocsát nekik, majd pedig egyenként szélnek ereszti őket (utoljára hasonmását, a gyakorlott álmodót, akit ez év január elsején a nevére is vett).” Ugyanitt érzékletes magyarázatot kapunk a címadásra, s mintegy metanarratív módon a kötet egészének bizonyos vonásai, kulcsmomentumai is értelmezhetővé válnak. „Z., mint többször hangsúlyoztuk, nem hitt a zsarnoki idő hatalmában.” Megjelennek a fontos szerepet betöltő elődök és favorizált művészek: van, aki Magritte-hoz hasonlóan „testesül meg” a novellában, míg Csokonai, Kosztolányi vagy Babits újra szó szerinti idézetek formájában lép be a szöveg terébe. *A sóbálvány* – mind a novella, mind pedig a kötet maga – egy bensőséges és megragadó momentummal, a néhai szülők

képével, az élet és az emlékek törékenységével, körforgásával zárul, hogy a narrátor feloldódhasson a biztonságot adó anyai ölelésben.

88 A referenciális olvasat igénye, figyelembevétele nélkül is megállapíthatjuk, hogy *A sóbálvány* szövegeinek hőse a visszanezésben, az emlékek és a múlt felidőzésében rejlő halálos erejű fenyegetettség kockázatát vállalva magával viszi az olvasóját különböző „múltakba”, s ennek értelmében akár úgy is olvashatjuk a novellák szövegeit, mint a statikusság, a megmerevedés antitézisét. Ismét visszatérve előző megállapításaimhoz: folyamatos mozgás, dinamizmus és párbeszédedesség áll szemben Lót feleségének sorsával, az emlékek és a nézőpontok „berögzülése” helyett folyton alakuló, pulzáló elbeszélésfűzért, képtárlat helyett filmkockákat, sőt filmsorozatot kapunk.

Azt nem tudhatjuk, hogy *A sóbálvány* fő- és mellékszereplői elfogadták-e szerzőjük bocsánatkérését, az azonban bizonyos, hogy van miért meghajolnia, hiszen a taps már az első bekezdések olvasásakor megkezdődhet, és nem halkul el az utolsó mondatvégi írásjelek után sem. (*Magvető, Bp., 2017*)

